

1.4.29

دانشگاه تبریز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

بخش علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته تحقیقات آموزشی

بررسی رابطه منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت
در دانش آموزان دبیرستان‌های شهر اردکان
در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵

استاد راهنما:

دکتر فریبرز درقاج

استاد مشاور:

دکتر یدالله جوادی

مؤلف:

فاضل برزگر بفرولی

شهریور ماه ۱۳۸۶

۱۰۶۰۳۹

اطلاعات مرکز
کتابخانه

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۳

تقدیم به کسان که دوست دارند
 کتابهای خود را در دسترس
 دیگران قرار دهند
 تقدیم به کسان که دوست دارند
 کتابهای خود را در دسترس
 دیگران قرار دهند
 تقدیم به کسان که دوست دارند
 کتابهای خود را در دسترس
 دیگران قرار دهند
 تقدیم به کسان که دوست دارند
 کتابهای خود را در دسترس
 دیگران قرار دهند

این پایان نامه به عنوان یکی از شرایط احراز درجه کارشناسی ارشد به

گروه علوم تربیتی و روانشناسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچ گونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود

نام و نام خانوادگی

دانشجو:

استاد راهنما:

دوره ۱:

دوره ۲:

دوره ۳:

امضاء
فاضل برزگر
دکتر فریبرز درتاج

دکتر سید حمید رضا علوی

دکتر داود ریحانی

معاونت پژوهشی و تحصیلات تکمیلی یا نماینده دانشکده: دکتر مهدی امیرعلی

حق چاپ محفوظ و مخصوص به مؤلف است

سپاسگزاری

« ستایشگر کسی هستم، که اندیشیدن را به من آموخت، نه اندیشه‌ها را »

استاد شهید مرتضی مطهری

اکنون که با یاری خداوند، کار تدوین این پایان نامه به اتمام رسید، بر خود لازم می دانم که مراتب سپاس و قدر دانی خویش را از راهنمایی ها و ارشادات ارزشمند استاد راهنما، جناب آقای دکتر فریبرز درتاج، و از الطاف مخلصانه و عالمانه استاد مشاور، جناب آقای دکتر یدالله جوادی، در مورد این حقیر، سپاسگزاری نمایم.

از دیگر استادان ارجمند بخش علوم تربیتی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، جناب آقایان دکتر نعمت الله موسی پور، دکتر سید حمیدرضا علوی، دکتر داوود ریحانی و ... که در طی دوره تحصیلی، از رهنمودهای علمی آنها سود جستیم، سپاسگزارم.

همچنین زحمات دوست و همکلاسی عزیز، جناب آقای رضا ایرانمنش، را که در رابطه با تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار کامپیوتری، مرا یاری رساند، ارج می نهم. در پایان از مدیریت آموزش و پرورش شهرستان اردکان، مسئولین مدارس و دانش آموزان عزیز دبیرستان های پسرانه و دخترانه، که همگی ایشان، در این پژوهش مرا یاری کردند، قدردانی و تشکر می نمایم.

چکیده

این پژوهش، به منظور بررسی رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت در دانش‌آموزان، انجام شده است، همچنین رابطه بین منبع کنترل، عزت نفس، جنسیت، رشته تحصیلی، پایه تحصیلی و معدل دانش‌آموزان، با خلاقیت، به صورت توأم، مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور، از میان کلیه دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر اردکان ($N=1992$)، با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای (با تخصیص متناسب)، ۳۲۲ نفر انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها، از پرسشنامه‌های خلاقیت عابدی، عزت نفس کوپر اسمیت و منبع کنترل راتر، که دارای روایی و پایایی بالایی باشند، استفاده شده است. داده‌های به دست آمده از پرسشنامه‌ها، با استفاده از روش‌های آمار توصیفی مانند فراوانی و درصد، و نیز روش‌های آمار استنباطی مانند آزمون‌های همبستگی پیرسون و اسپیرمن و رگرسیون خطی چندگانه، تحلیل گردید. یافته‌های پژوهش حاضر، نشان داد که در سطح معنی‌داری ۰/۰۵، بین عزت نفس و خلاقیت دانش‌آموزان، رابطه معنی‌داری وجود دارد، ولی بین منبع کنترل بیرونی و خلاقیت دانش‌آموزان، رابطه معنی‌داری وجود ندارد. در ضمن، بین عزت نفس، جنسیت، رشته تحصیلی، پایه تحصیلی و معدل با خلاقیت، به صورت توأم، رابطه معنی‌داری وجود دارد.

کلید واژه‌ها: خلاقیت، عزت نفس، منبع کنترل

فهرست مطالب

۱	فصل اول: طرح مسأله
۲	- مقدمه
۵	۱-۱. موضوع پژوهش
۵	۲-۱. بیان مسأله
۱۰	۳-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق
۱۴	۴-۱. اهداف تحقیق
۱۴	۵-۱. سوال های تحقیق
۱۵	۶-۱. تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها
۱۹	فصل دوم: بررسی پیشینه مسأله
۲۰	- مقدمه
۲۰	۱-۲. خلاقیت
۲۰	۱-۱-۲. مبانی نظری خلاقیت
۲۱	۲-۱-۲. نظریه های خلاقیت
۳۶	۳-۱-۲. تعریف خلاقیت
۳۹	۴-۱-۲. منشاء خلاقیت
۳۹	۵-۱-۲. شیوه های تفکر
۴۰	۶-۱-۲. تفکر خلاق
۴۲	۷-۱-۲. فرآیند خلاقیت (مراحل تفکر خلاق)
۴۵	۸-۱-۲. خصوصیات افراد خلاق
۴۹	۹-۱-۲. طبقه بندی خصوصیات افراد خلاق
۵۰	۱۰-۱-۲. هوش و خلاقیت
۵۲	۱۱-۱-۲. حل مسأله و خلاقیت
۵۳	۱۲-۱-۲. عوامل مؤثر در خلاقیت
۵۷	۱۳-۱-۲. رشد خلاقیت
۵۸	۱۴-۱-۲. آموزش خلاقیت
۶۱	۱۵-۱-۲. فنون و تکنیک های خلاقیت

۶۴	۱-۱-۱۶. عوامل مؤثر در عملکرد خلاق معلمان
۶۶	۲-۲. عزت نفس
۶۶	۱-۲-۲. مبانی نظری عزت نفس
۶۹	۲-۲-۲. نظریه‌های عزت نفس
۷۳	۳-۲-۲. تعریف عزت نفس
۷۵	۴-۲-۲. مفاهیم مؤثر در شکل‌گیری و رشد عزت نفس
۷۹	۵-۲-۲. شرایط لازم برای پیدایش عزت نفس
۸۰	۶-۲-۲. ارکان عزت نفس
۸۲	۷-۲-۲. عزت نفس و اعتماد به نفس
۸۲	۸-۲-۲. خودپنداره و عزت نفس
۸۳	۹-۲-۲. عوامل مؤثر در عزت نفس
۸۷	۱۰-۲-۲. فواید عزت نفس زیاد برای نوجوانان
۸۷	۱۱-۲-۲. ویژگی‌های عزت نفس زیاد و کم
۹۰	۱۲-۲-۲. عوامل مؤثر در افزایش عزت نفس
۹۱	۱۳-۲-۲. عوامل مؤثر در کاهش عزت نفس
۹۴	۳-۲. منبع کنترل
۹۴	۱-۳-۲. مبانی نظری منبع کنترل
۹۵	۲-۳-۲. نظریه‌های اسناد
۱۰۱	۳-۳-۲. تعریف منبع کنترل
۱۰۲	۴-۳-۲. شکل‌گیری منبع کنترل
۱۰۳	۵-۳-۲. آثار اسناد علی
۱۰۵	۶-۳-۲. جریان نسبت دادن و پیشایندهای استنباط علی
۱۰۷	۷-۳-۲. ویژگیهای افراد با منبع کنترل درونی و بیرونی
۱۰۸	۸-۳-۲. درماندگی آموخته شده
۱۱۰	۹-۳-۲. بررسی عوامل اجتماعی مؤثر در منبع کنترل
۱۱۱	۱۰-۳-۲. عوامل مؤثر در منبع کنترل
۱۱۹	۱۱-۳-۲. کاربردهای آموزشی برای ایجاد منبع کنترل مناسب
۱۲۱	۱۲-۳-۲. کاربردهای عملی در تدریس برای ارتقای منبع کنترل درونی

	۴-۲. بررسی نتایج تحقیقات انجام شده، مبتنی بر رابطه بین منبع کنترل
۱۲۴	و عزت نفس با خلاقیت
۱۲۴	۲-۴-۱. بررسی نتایج تحقیقات انجام شده در داخل کشور
۱۲۵	۲-۴-۲. بررسی نتایج تحقیقات انجام شده در خارج از کشور
۱۲۹	۲-۵. جمع بندی و تحلیل پیشینه تحقیق
۱۳۱	فصل سوم: روش پژوهش
۱۳۲	- مقدمه
۱۳۲	۳-۱. نوع تحقیق
۱۳۲	۳-۲. مراحل اجرایی جمع آوری داده ها
۱۳۳	۳-۳. متغیرهای مورد بررسی
۱۳۳	۳-۴. جامعه، نمونه و روش نمونه گیری
۱۳۷	۳-۵. ابزارهای جمع آوری اطلاعات
۱۳۷	۳-۵-۱. پرسشنامه خلاقیت عابدی
۱۴۰	۳-۵-۲. پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت
۱۴۳	۳-۵-۳. پرسشنامه منبع کنترل راتر
۱۴۶	۳-۶. روش های بررسی و تجزیه و تحلیل داده های تحقیق
۱۴۷	فصل چهارم: تحلیل داده ها
۱۴۸	- مقدمه
۱۴۹	۴-۱. ویژگی های عمومی دانش آموزان
۱۴۹	۴-۱-۱. جنسیت دانش آموزان
۱۵۰	۴-۱-۲. پایه تحصیلی دانش آموزان
۱۵۱	۴-۱-۳. رشته تحصیلی دانش آموزان
۱۵۲	۴-۱-۴. معدل دانش آموزان
۱۵۳	۴-۲. وضعیت خلاقیت، عزت نفس و منبع کنترل دانش آموزان
۱۵۳	۴-۲-۱. خلاقیت دانش آموزان
۱۵۴	۴-۲-۲. عزت نفس دانش آموزان

۱۵۵	۴-۲-۳. منبع کنترل دانش‌آموزان
۱۵۶	۴-۳. رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت دانش‌آموزان
۱۶۱	۴-۴. رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت دانش‌آموزان پسر
۱۶۶	۴-۵. رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت دانش‌آموزان دختر
	۴-۶. رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت دانش‌آموزان رشته
۱۷۱	ریاضی و فیزیک
	۴-۷. رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت دانش‌آموزان رشته
۱۷۶	علوم تجربی
	۴-۸. رابطه بین منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت دانش‌آموزان رشته
۱۸۱	علوم انسانی
	۴-۹. رابطه تعدیل شده منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت، با توجه
۱۸۵	به ویژگی‌های عمومی دانش‌آموزان
۱۸۸	فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری
۱۸۹	- مقدمه
۱۸۹	۵-۱. نتیجه‌گیری
۱۹۱	۵-۲. بحث و بررسی
۱۹۵	۵-۳. پیشنهادهای پژوهش
۱۹۶	۵-۴. توصیه‌های پژوهش
۱۹۶	۵-۵. محدودیت‌های پژوهش
۱۹۸	فهرست منابع
۱۹۹	فهرست منابع فارسی
۲۰۵	فهرست منابع انگلیسی
۲۰۷	پیوست‌ها

فهرست جداول

- جدول ۱-۲ : عوامل چهارگانه، و ابعاد سه گانه تبیین های موفقیت و شکست، در نظریه اسناد واینر ۱۰۱
- جدول ۱-۳ : جامعه آماری ۱۳۵
- جدول ۲-۳ : حجم نمونه ۱۳۶
- جدول ۱-۴ : توزیع فراوانی جنسیت دانش آموزان ۱۴۹
- جدول ۲-۴ : توزیع فراوانی پایه تحصیلی دانش آموزان ۱۵۰
- جدول ۳-۴ : توزیع فراوانی رشته تحصیلی دانش آموزان ۱۵۱
- جدول ۴-۴ : توزیع فراوانی معدل دانش آموزان ۱۵۲
- جدول ۵-۴ : توزیع فراوانی خلاقیت دانش آموزان ۱۵۳
- جدول ۶-۴ : توزیع فراوانی عزت نفس دانش آموزان ۱۵۴
- جدول ۷-۴ : توزیع فراوانی منبع کنترل دانش آموزان ۱۵۵
- جدول ۸-۴ : آماره های آزمون همبستگی بین عزت نفس و خلاقیت ۱۵۶
- جدول ۹-۴ : آماره های آزمون همبستگی بین منبع کنترل و خلاقیت ۱۵۸
- جدول ۱۰-۴ : تحلیل واریانس رگرسیونی ۱۵۹
- جدول ۱۱-۴ : ضرایب رگرسیون ۱۶۰
- جدول ۱۲-۴ : آماره های آزمون همبستگی بین عزت نفس و خلاقیت دانش آموزان پسر ۱۶۲
- جدول ۱۳-۴ : آماره های آزمون همبستگی بین منبع کنترل و خلاقیت دانش آموزان پسر ۱۶۳
- جدول ۱۴-۴ : تحلیل واریانس رگرسیونی ۱۶۴
- جدول ۱۵-۴ : ضرایب رگرسیون ۱۶۵
- جدول ۱۶-۴ : آماره های آزمون همبستگی بین عزت نفس و خلاقیت دانش آموزان دختر ۱۶۶
- جدول ۱۷-۴ : آماره های آزمون همبستگی بین منبع کنترل و خلاقیت دانش آموزان دختر ۱۶۸
- جدول ۱۸-۴ : تحلیل واریانس رگرسیونی ۱۶۹
- جدول ۱۹-۴ : ضرایب رگرسیون ۱۷۰

- جدول ۴-۲۰: آماره‌های آزمون همبستگی بین عزت نفس و خلاقیت
 ۱۷۲ دانش‌آموزان رشته ریاضی و فیزیک
- جدول ۴-۲۱: آماره‌های آزمون همبستگی بین منبع کنترل و خلاقیت
 ۱۷۳ دانش‌آموزان رشته ریاضی و فیزیک
- جدول ۴-۲۲: تحلیل واریانس رگرسیونی
 ۱۷۴
- جدول ۴-۲۳: ضرایب رگرسیون
 ۱۷۵
- جدول ۴-۲۴: آماره‌های آزمون همبستگی بین عزت نفس و خلاقیت
 ۱۷۷ دانش‌آموزان رشته علوم تجربی
- جدول ۴-۲۵: آماره‌های آزمون همبستگی بین منبع کنترل و خلاقیت
 ۱۷۸ دانش‌آموزان رشته علوم تجربی
- جدول ۴-۲۶: تحلیل واریانس رگرسیونی
 ۱۷۹
- جدول ۴-۲۷: ضرایب رگرسیون
 ۱۸۰
- جدول ۴-۲۸: آماره‌های آزمون همبستگی بین عزت نفس و خلاقیت
 ۱۸۲ دانش‌آموزان رشته علوم انسانی
- جدول ۴-۲۹: آماره‌های آزمون همبستگی بین منبع کنترل و خلاقیت
 ۱۸۳ دانش‌آموزان رشته علوم انسانی
- جدول ۴-۳۰: تحلیل واریانس رگرسیونی
 ۱۸۴
- جدول ۴-۳۱: تحلیل واریانس رگرسیونی تعدیل شده منبع کنترل و عزت
 ۱۸۵ نفس با خلاقیت، با توجه به ویژگی‌های عمومی دانش‌آموزان
- جدول ۴-۳۲: ضرایب رگرسیون
 ۱۸۷

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۲: نمودار هایدر درباره واکنش عاطفی اسناد به عوامل چهارگانه ۱۰۴
- نمودار ۲-۲: رابطه اسناد و میزان پیشرفت ۱۰۴
- نمودار ۱-۴: درصد فراوانی جنسیت دانش آموزان ۱۴۹
- نمودار ۲-۴: درصد فراوانی پایه تحصیلی دانش آموزان ۱۵۰
- نمودار ۳-۴: درصد فراوانی رشته تحصیلی دانش آموزان ۱۵۱
- نمودار ۴-۴: درصد فراوانی معدل دانش آموزان ۱۵۲
- نمودار ۵-۴: درصد فراوانی خلاقیت دانش آموزان ۱۵۳
- نمودار ۶-۴: درصد فراوانی عزت نفس دانش آموزان ۱۵۴
- نمودار ۷-۴: درصد فراوانی منبع کنترل دانش آموزان ۱۵۵
- نمودار ۸-۴: پراکنش بین عزت نفس و خلاقیت دانش آموزان ۱۵۷
- نمودار ۹-۴: پراکنش بین منبع کنترل و خلاقیت دانش آموزان ۱۵۸
- نمودار ۱۰-۴: پراکنش بین مقادیر برازش شده و باقیمانده‌های استاندارد شده ۱۶۰
- نمودار ۱۱-۴: پراکنش بین عزت نفس و خلاقیت دانش آموزان پسر ۱۶۲
- نمودار ۱۲-۴: پراکنش بین منبع کنترل و خلاقیت دانش آموزان پسر ۱۶۳
- نمودار ۱۳-۴: پراکنش بین مقادیر برازش شده و باقیمانده‌های استاندارد شده ۱۶۵
- نمودار ۱۴-۴: پراکنش بین عزت نفس و خلاقیت دانش آموزان دختر ۱۶۷
- نمودار ۱۵-۴: پراکنش بین منبع کنترل و خلاقیت دانش آموزان دختر ۱۶۸
- نمودار ۱۶-۴: پراکنش بین مقادیر برازش شده و باقیمانده‌های استاندارد شده ۱۷۰
- نمودار ۱۷-۴: پراکنش بین عزت نفس و خلاقیت دانش آموزان رشته ریاضی و فیزیک ۱۷۲
- نمودار ۱۸-۴: پراکنش بین منبع کنترل و خلاقیت دانش آموزان رشته ریاضی و فیزیک ۱۷۳
- نمودار ۱۹-۴: پراکنش بین مقادیر برازش شده و باقیمانده‌های استاندارد شده ۱۷۵
- نمودار ۲۰-۴: پراکنش بین عزت نفس و خلاقیت دانش آموزان رشته علوم تجربی ۱۷۷
- نمودار ۲۱-۴: پراکنش بین منبع کنترل و خلاقیت دانش آموزان رشته علوم تجربی ۱۷۸
- نمودار ۲۲-۴: پراکنش بین مقادیر برازش شده و باقیمانده‌های استاندارد شده ۱۸۰
- نمودار ۲۳-۴: پراکنش بین عزت نفس و خلاقیت دانش آموزان رشته علوم انسانی ۱۸۲
- نمودار ۲۴-۴: پراکنش بین منبع کنترل و خلاقیت دانش آموزان رشته علوم انسانی ۱۸۳
- نمودار ۲۵-۴: پراکنش بین مقادیر برازش شده و باقیمانده‌های استاندارد شده ۱۸۶

فهرست شکل ها

- شکل ۱-۲ : خلاقیت و عوامل و پیامدهای مرتبط با آن ۶۵
- شکل ۲-۲ : عزت نفس و عوامل و پیامدهای مرتبط با آن ۹۳
- شکل ۳-۲ : منبع کنترل و عوامل و پیامدهای مرتبط با آن ۱۲۳
- شکل ۴-۲ : مدل تحلیلی از فرایند تعاملی بین متغیرهای تحقیق ۱۳۰

فصل اول

طرح مسأله

– مقدمه

امروزه، روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و دانشمندان علوم دیگر، اهمیت و ارزش خلاقیت را برای فرد شناخته‌اند و به این اعتقاد رسیده‌اند که علم و هنر و تکنولوژی، محصول فرایند خلاقیت آدمی است و بین آنها و فرایند خلاقیت تقریباً همبستگی وجود دارد (شعاری‌نژاد، ۱۳۸۰).

امروز جامعه ما بیش از هر زمان دیگر به افراد هوشمند و خلاق نیاز دارد و هر قدر جهانی که در آن زندگی می‌کنیم، پیچیده‌تر می‌شود، نیاز به شناسایی و پرورش ذهن‌های خلاق و آفریننده، بیشتر و شدیدتر می‌گردد و به همین دلیل در شرایط کنونی، مسأله خلاقیت از مهمترین مسائل در قلمرو روان‌شناسی آموزشی است (افروز، ۱۳۷۲: ۹۷).

شکی نیست، که مهمترین نقشی را که والدین و مربیان می‌توانند در تربیت کودکان و نوجوانان داشته باشند، پرورش توانایی خلاقیت در آنها می‌باشد، زیرا که کلیه پیشرفت‌های بشری، ریشه در خلاقیت دارد، و البته وقتی مهارت‌ها و انگیزه خلاقیت، در کودکی و نوجوانی پرورش یابد، امکان بروز آن در بزرگسالی بسیار زیاد می‌باشد، و مهم‌تر از آن، این واقعیت است که چنانچه بسیاری از روان‌شناسان تأکید دارند، خلاقیت و سلامت روح و روان، همراه و همگام اند، پس به جرأت می‌توان گفت که خلاقیت، کلید طلایی خوشبختی است (آمابلی، ترجمه قاسم‌زاده، عظیمی، ۱۳۷۷).

بسیاری تصور می‌کنند که خلاقیت، به قلمرو عاطفی یا انفعالی رفتار آدمی تعلق دارد، تا به قلمرو شناختی، زیرا وقتی صحبت از خلاقیت به میان می‌آید، فکرشان بی‌درنگ متوجه هنر، موسیقی، نقاشی یا مجسمه‌سازی و کارهای هنری می‌شود، بنابراین، خلاقیت را نباید محدود به موضعی یا مشاغلی خاص دانست، بلکه در بسیاری از افراد، به صورت‌های گوناگون دیده می‌شود، و خلاقیت تنها مربوط به یک پژوهشگر، دانشمند و یا مهندس نمی‌باشد، بلکه یک شیرینی‌پز، لوله‌کش، کارگر ساده و شاگرد مدرسه هم می‌تواند خلاق باشد (پارسا، ۱۳۸۳).

همه کودکان، نمونه‌های خارق‌العاده‌ای هستند که می‌توانند خلاق بوده، و در بزرگسالی نیز می‌توانند خلاق باقی بمانند، بنابراین، خلاقیت تنها مختص افراد «استثنایی» و «با استعداد» نیست، هر چند احتمالاً این افراد دارای نیروی بالقوه بیشتری برای استفاده در راه‌های خلاق داشته باشند، ولیکن، خلاقیت را می‌توان جزئی از زندگی روزمره تمام کودکان و بزرگسالان دانست (آمابلی، ترجمه قاسم‌زاده، عظیمی، ۱۳۷۷).

خلاقیت در دوره کودکی، به شکل های مختلف، مثل نقاشی و بازی و ... بوجود می آید، به هر حال، کودکان و نوجوانان، قبل از دست یافتن به خلاقیت، باید شیوه های مختلف کشف کردن را بیاموزد، و به ویژه از ماهیت جهان مادی و فرهنگی که در آن زندگی می کنند، سر در بیاورند (پارسا، ۱۳۸۳).

نوجوانی، آخرین مرحله رشد فرد می باشد، که طی آن والدین و مربیان می توانند، فعالانه نوجوان را یاری کنند، تا مسیر زندگی خویش را بیابند، در پایان این دوره، اغلب جوانان به دنبال شغل و یا به دانشگاه می روند، ازدواج می کنند و به طور خلاصه وارد دنیای مستقل خود می شوند، بنابراین، باید نوجوانان را آماده کرد، تا آن طور که می خواهند، زندگی کنند، بنابراین یکی از مؤثرترین راه های کمک به نوجوانان، حفظ عزت نفس آنهاست، عزت نفس زیاد، یکی از منابع باارزشی است که نوجوانان می توانند در اختیار داشته باشند (کلمز، کلارک، بین، ترجمه علیپور، ۱۳۸۴).

نوجوانان با معضل مقابله با تغییرات جسمانی، جنسی، شناختی و عاطفی مواجه می شوند، و علاوه بر این تحولات مهم، نوجوانان در جوامع پیچیده تر، با نزدیک شدن به دوره بزرگسالی، با انتظارات اجتماعی متغیر و متعارض، در مورد نقش ها و رفتارهای مناسب مواجه می شوند، دستیابی به یک عزت نفس بالا و پایدار، در جامعه در حال تغییر، ممکن است دشوار باشد، ولی با این حال، این همان چیزی است، که نوجوانان نیاز دارند به دست آورند، تا در محیط، کارکردی مؤثر داشته باشند (بیابانگرد، ۱۳۸۳).

نوجوان هر قدر هم که دارای توانایی و استعداد مادرزادی باشد، باز هم در صورت غیرفعال ماندن و جهت ندادن به توانایی هایشان، توسط حس عزت نفس، امکان هدر رفتن توانایی ها و استعدادهایشان وجود دارد، لذا، ضعف عزت نفس نه تنها ممکن است، خوش بینی فطری و شوق زندگی را در کودک تضعیف کند، بلکه در مواردی می تواند این نیروهای مثبت را، به انرژی مخربی تبدیل کند که هم نوجوان، و هم جامعه را، هدف قرار خواهد داد (استن هاوس، ترجمه ملکی، ۱۳۷۶).

در همه افراد جنبه هایی وجود دارد، که چندان مورد علاقه نیستند، اگر این جنبه ها زیاد مهم نباشند، می توان با آنها زندگی کرد، ولی اگر در مورد یکی از جنبه های مهم زندگی، تا حدودی شکست خورده باشند، اثر شدیدی بر احساس شخصی افراد، درباره خودشان خواهد گذاشت، و این نوع احساس، ضربه ای منفی بر عزت نفس افراد خواهد زد (استن هاوس، ترجمه آزاد منش، ۱۳۸۴).

تحقیقات نشان داده‌اند، نوجوانانی که از عزت نفس زیاد برخوردارند، خیلی مؤثرتر می‌آموزند و روابط سودبخش تری را برقرار می‌کنند، و بهتر می‌توانند از فرصت‌ها استفاده کنند و مولد و خودکفا باشند (کلمز، کلارک، بین، ترجمه علیپور، ۱۳۸۴: ۸).

نوجوان، برای یک زندگی سودمند و کامل، به بنیادی استوار نیاز دارد، بنابراین، وقتی که با عزت نفس کاملاً رشد یافته، مرحله نوجوانی را پشت سر می‌گذارد، با بخش عمده‌ای از این بنیاد استوار، وارد دنیای بزرگسالی می‌شود، و دیدگاه روشن تری، نسبت به مسیر زندگی خویش دارد (کلمز، کلارک، بین، ترجمه علیپور، ۱۳۸۴).

اعتقاد افراد، در مورد کنترلی که بر زندگیشان دارند، متفاوت است، بعضی از مردم تصور می‌کنند، زمام اختیار زندگیشان را در دست دارند، و بعضی دیگر چنین باوری ندارند (سارافینو، ترجمه میرزایی و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۸۹). اعتقاد به کنترل، چیزی نیست که تنها، در تخیلات فرد وجود داشته باشد، بلکه رفتار فرد نیز بر اثر اعتقاد به داشتن کنترل روی موقعیت‌ها تغییر می‌یابد (کریمی، ۱۳۷۹: ۱۰۲). به طور کلی، افراد در موقعیت‌هایی که فکر می‌کنند روی آنها کنترل دارند، واکنش بهتری را نشان می‌دهند، تا در موقعیت‌هایی که اعتقاد دارند، چنین کنترلی را ندارند، به عنوان مثال، کسانی که احساس کنترل روی محیط خود دارند، شرایط محیطی را برای فعالیت، مناسب‌تر و لذت‌بخش‌تر توصیف می‌کنند، حتی اگر چنین شرایطی، در واقع وجود نداشته باشد (کریمی، ۱۳۷۹).

هر فرد، قبل از ارزیابی نهایی از رفتار خود، دلیل نتایج رفتار را، از خود جویا می‌شود و از شکست یا موفقیت خود، برداشت‌ها و علت‌یابی‌های متفاوتی به عمل می‌آورد، برداشت فرد از علل شکست یا موفقیت، موجب واکنش‌های عاطفی متفاوتی در او می‌شود و در نتیجه، رفتار آینده او را تحت تأثیر قرار می‌دهد (کدیور، ۱۳۸۲).

تمایل به نسبت دادن علل شکست یا موفقیت کارها، بخشی از زندگی انسان شده است و در این راستا، در روان‌شناسی تربیتی، تحت مبحثی به عنوان نظریه اسناد، سعی شده است تا تبیین‌های دانش‌آموزان را برای موفقیت‌ها و شکست‌های آنان، در موقعیت‌های کلاسی به طور نظام یافته توصیف کند (کریمی، ۱۳۸۴).

بنابر تعریف، اصطلاح نسبت دادن یا اسناد، به علت‌هایی که فرد برای رویدادها یا نتایج اعمالش، به ویژه کسب موفقیت یا مواجهه با شکست، برمی‌گزیند، اشاره می‌کند (سیف، ۱۳۸۳: ۳۶۲).

یکی از ابعاد مهم نظریه اسناد، مفهوم مکان یا منبع کنترل می‌باشد که توسط جولیان راتر^۱، درباره نظام اعتقادی افراد، در رابطه با منابع تقویتی، تدوین شده است و افراد را در دو طبقه کلی منبع کنترل درونی^۲ و منبع کنترل بیرونی^۳ تقسیم‌بندی می‌کند (سیف، ۱۳۸۳). افرادی که معتقدند، آنچه برایشان اتفاق می‌افتد، نتایج تلاش یا عدم تلاش خودشان می‌باشد، از منبع تقویت درونی برخوردارند و دارای منبع کنترل درونی می‌باشند و همچنین افرادی که موفقیت‌ها یا شکست‌هایشان را به علت شانس و اقبال یا خواست دیگران مرتبط می‌سازند، از منبع تقویت بیرونی، برخوردارند و دارای منبع کنترل بیرونی می‌باشند (بیابانگرد، ۱۳۸۳).

۱-۱. موضوع پژوهش

بررسی رابطه منبع کنترل و عزت نفس با خلاقیت در دانش آموزان دبیرستان‌های شهر اردکان در سال تحصیلی ۸۶-۱۳۸۵.

۲-۱. بیان مسأله

عالی‌ترین هدف آموزش و پرورش در تمام مقاطع تحصیلی، ایجاد توانایی خلاقیت و آفرینندگی در دانش‌آموزان می‌باشد، ولی متأسفانه با روش‌هایی که در حال حاضر، در مدارس ایران اجرا می‌شود، مطالب به صورت حاضر و آماده در اختیار شاگردان قرار می‌گیرد و لذا، دانش‌آموزان کمتر به اندیشیدن و کنجکاوی می‌پردازند، بنابراین گونه‌های آموزشی، هیچگونه انگیزشی برای خلاقیت و آفرینندگی در دانش‌آموزان ایجاد نمی‌شود (پورهاشمی، ۱۳۸۳).

امروزه عده زیادی از محققان و متخصصان، اعتقاد دارند که نمی‌توان به خلاقیت، بدون توجه به زمینه‌های اجتماعی آن نظر انداخت، از جمله این محققان، هنسی^۴ و آمابیل^۵ (به نقل از حسینی، ۱۳۷۶) می‌باشند، که در تحقیقات خود نتیجه گرفتند، عوامل اجتماعی و محیطی، نقش اصلی را در کار خلاق ایفا می‌کنند، پس در نتیجه بین انگیزه‌های شخصی و

1 - Julian Rotter

2 - Internal Locus of Control

3 - External Locus of Control

4 - Hensy

5 - Amabile

خلاقیت ارتباط قوی وجود دارد، و قسمت زیادی از این گرایش ها را، محیط اجتماعی یا حداقل جنبه‌های خاصی از محیط، تعیین می‌کنند.

طبق نظریه تداعی‌گرایی، در فرایند خلاقیت، ایده‌های جدید از ایده‌های قدیم و با استفاده از فرایند آزمون و خطا، بوجود می‌آید، بطوری که وقتی شخص با مسأله‌ای جدید روبرو می‌شود، ترکیبی از ایده‌های قدیمی را، یکی پس از دیگری فرا می‌خواند، تا راهی برای مسأله جدید بیابد، و این ترکیب ایده‌های قدیمی، ایده تازه او را تشکیل می‌دهند، بنابراین، خلاقیت، فعال نمودن تداعی‌ها و ارتباطات ذهنی می‌باشد (رستگاری، ۱۳۸۳).

در نظریه شناختی، محیط می‌تواند، تحریک فیزیکی و اجتماعی را در فرد ایجاد کند، به نحوی که مسبب ایجاد ایده‌های نوین در ذهن فرد، و به دنبال آن موجب تقویت انگیزه خلاقیت شود (سام خانیان، جهانیان، مرتضائی، ۱۳۸۱).

در نظریه گشتالت، تمامی فرایند خلاقیت، عبارت از یک خط سازگار تفکر است، که هر گامی با بررسی کردن کل موقعیت، برداشته می‌شود، بنابراین، در یک مسأله معین، فرد یک گشتالت ذهنی یا خیالی را آغاز می‌کند و در جهت آن تلاش می‌کند (ورناصری، ۱۳۷۷). اساس تفکر خلاق، از دیدگاه گشتالته‌ها، مبتنی بر کل‌گرایی می‌باشد، که بر بصیرت و بینش استوار است (سام خانیان، جهانیان، مرتضائی، ۱۳۸۱).

خلاقیت از نظر روانکاوان، در نتیجه تعارضی است که در ذهن ناخودآگاه یا نهاد، ایجاد شده است، و ذهن ناخودآگاه، در پی یافتن راه حلی برای این تعارض می‌باشد، لذا، اگر راه حلی را پیدا کند که با بخش آگاه یا «خود» هماهنگ باشد، می‌تواند به راه حلی خلاق بیانجامد، ولی در صورت ناهماهنگی، منجر به بیماری روانی می‌شود (سام خانیان، جهانیان، مرتضائی، ۱۳۸۱).

به عقیده روانکاوان جدید، خلاقیت، محصول ذهن نیمه آگاه است، نه ناخودآگاه، بنابراین، تفکر خلاق، هنگامی بروز می‌کند که «خود»، به طور اختیاری و بصورت موقت، از برخی نواحی نیمه آگاه، عقب نشینی کند تا بعداً، آن را به گونه‌ای مؤثر کنترل نماید، لذا، فرد خلاق، کسی است که می‌تواند نسبت به دیگران، با آزادی بیشتری، از ذهن نیمه آگاه استفاده کند (رستگاری، ۱۳۸۳).

در ارتباط بین عزت نفس و خلاقیت، می‌توان چنین نتیجه گرفت که تعادل در عزت نفس، در صورتیکه، سایر شرایط موجود باشد، موجب می‌شود تا فرد، درصدد به فعلیت درآوردن استعدادهای بالقوه خود، از جمله خلاقیت و آفرینندگی باشد (بیابانگرد، ۱۳۷۲). افروز